

RECAİZADE MEHMET CELÂL'İN *HAYAL-İ CELÂL* ADLI ESERİNİN SADELEŞTİRİLMİŞ METNİNİN DİLİÇİ ÇEVİRİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ANALYSING OF SIMPLIFIED TEXT OF RECAİZADE MEHMET CELÂL'S WORK NAMED *HAYAL-İ CELÂL* IN THE CONTEXT OF INTRALINGUAL TRANSLATION

Gaye Belkız YETER¹, Azize ALTUNSOY²

ÖZET: Bu çalışmada 2017 yılında Cem Aktaş'ın editörlüğünde "Koç Üniversitesi Yayınları" etiketiyle yayımlanan Rezaizade Mehmet Celâl'e ait 213 sayfalık *Hayal-i Celâl* adlı roman dilici çeviri bağlamında değerlendirilecektir. Yüz kırk yıl önce kaleme alınan ve Engin KILIÇ'ın Latin Alfabesine çevirip sadeleştirdiği roman, Türk edebiyatının ilk proto-züppe karakterinin yer aldığı roman olarak nitelendirilmektedir. Öte yandan Rezaizade Mahmut Ekrem'in ağabeyi Mehmet Celâl'in yazdığı *Hayal-i Celâl* adlı romanın Türkçede yayımlanan ilk romanlardan biri olup olmadığı hususundaki tartışmalar kitabın önemini artırmıştır.

Hayal-i Celâl'in tespit edilip günümüz Türkçesiyle yeniden sadeleştirildiği dilici çeviriden oluşan paralel metin ise Türk roman tarihinin seyrinde değişimlere neden olmuştur. Bu açıdan çalışmada *Hayal-i Celâl* adlı romanın dilici çeviri bağlamında değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar sözcükler: Rezaizade Mehmet Celâl, *Hayal-i Celâl*, dilici çeviri, sadeleştirme, çeviride sadakat.

ABSTRACT: In this study, the novel named *Hayal-i Celâl* issued by Koç University Publications in 2017 and written by Rezaizade Mehmet Celâl will be analyzed in the context of intralingual translation. It is a 213-page novel and edited by Cem AKAŞ. The novel published one hundred forty years ago, latinised and simplified by Engin KILIÇ is defined as the novel in which the first proto-dandy character of the Turkish literature has been appeared. On the other hand, discussions as to whether *Hayal-i Celâl* published by Mehmet Celal who is the brother of Rezaizade Mahmut Ekrem is the first novel issued in Turkish or not has raised the importance of the book.

Parallel text of *Hayal-i Celâl* which comprises of intralingual translation of it in which it is restated and simplified causes changes in the course of Turkish novel history. In this respect, intralingual translation of the novel named *Hayal-i Celâl* will be analyzed in this study.

Keywords: Rezaizade Mehmet Celâl, *Hayal-i Celâl*, intralingual translation, simplification, fidelity in translation.

1. GİRİŞ

"Bir çevirinin başarısında Türkçe'yi doğru ve zevkli kullanmanın büyük rolü vardır" (Özcan, 2004: 17).

2017 yılında Engin KILIÇ tarafından yayına hazırlanan Rezaizade Mehmet Celâl'in³ *Hayal-i Celâl*⁴ adlı romanının Türkçede yayınlanan ilk roman örneği veya ilk roman

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, gayeyeter@hotmail.com

² Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, altunsoy1209@hotmail.com

³ "Mehmet Celâl Bey, Üdebâ-yı ricâlden Recâ-i Efendi'nin büyük oğludur. Recep 1254/1838'de İstanbul'da doğdu. (...) Lisân-ı Fürsede mâhirdi, tekellüm eder ve şi'r söylerdi. Hayal-i Celâl nâmında musavver bir hikayesi matbû'dur. Eş'ârı tab' olunmadı, birâderi Ekrem'in nezdinde mahfûz idi. Mizâh-âzîm ve hezl-engiz eş'ârı, ciddî eş'ârından fazladır.

örneklerinden biri olup olmadığı hususundaki görüşler Türk roman tarihiyle ilgili bilgileri değiştirmiş gibi gözükmektedir: “1873-1874 aralığında kitap olarak bastırıldığı bir kurmaca anlatıdır *Hayal-i Celâl*” (Kılıç, 2017: 7). Bu konuda Erol Köroğlu *Hayal-i Celâl*'in “Sunuş: Bu Bir ‘Türkçede İlk Roman Değildir!’ *Hayal-i Celâl*'i Konumlandırma Denemesi” başlıklı kısmında Türkçede ilk roman olarak kabul edilen *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın yayın sürecini *Hayal-i Celâl*'in yayın süreciyle şöyle kıyaslar:

“Şemsettin Sami 1872 ve 1873 yıllarında *Hadika* gazetesinde tefrika edilip 1875'te kitaplaştırılan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ından roman olarak söz etmese de bu eser Türkçe'de ilk roman olarak kabul edilir. Dolayısıyla *Hayal-i Celâl* yazarının doğrudan doğruya roman olarak adlandırdığı ilk Türkçe kurmaca metindir diyebiliriz. Kaldı ki, eldeki verilere göre tefrika edilmeden, doğrudan kitap olarak basılan ilk roman da *Hayal-i Celâl* olmaktadır” (s. 10).

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere 1873-1874 yıllarında kitaplaştırılarak basıldığı anlaşılan *Hayal-i Celâl*'in eldeki verilere göre tefrika edilmeden doğrudan kitap olarak yayınlanan ilk roman olduğu ifade edilebilir (Köroğlu, 2017). Lakin roman tekniği açısından *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın daha başarılı bir yayın ve ilk roman örneği olduğunu söylemek mümkündür: “*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* olay örgüsüyle, betimlemeleriyle, hatta bugün bize gülünç ve yetersiz gelse bile kişileştirmeleriyle Batı roman biçimine *Hayal-i Celâl*'den daha yakındır” (s. 10).

Bu gibi farklı düşüncelerin paralelinde Recaizade Mehmet Celâl'in romana eklediği “Son söz” kısmında yer alan açıklamalar ‘*Hayal-i Celâl*'in *Türk edebiyatının ilk roman örneklerinden biri olup olmadığı?*’ hususundaki sorunun ve konuyla ilgili görüşlerin aydınlatılmasına katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir: “Ben tasvir ve tahrir edip de tab ve temsili ile enzar-ı umumiyeye arz eylediğim böyle bir ‘romana’ yani hikâye-i musavvereye ‘*Hayal-i Celâl*’ namını verdiğime doğrusu teessüf etmedim desem yalan olur” (s. 211).

Kitabın “Son söz”ünde yer alan bu açıklamaların yanı sıra Seray Demir'in de dikkat çektiği gibi *Hayal-i Celâl* -erken dönem roman yazdığının bilincinde olan- Recaizade Mehmet Celâl'in yayımladığı Türk edebiyatının ilk roman örneklerinden biridir:

“Modern Türk edebiyatının erken örneklerinden biri. Ancak en dikkate değer özelliği, yazarın kitaba yazdığı “Sonsöz”de kullandığı ifadede gizli. Orada ‘Ben tasarlayıp yazdığım ve bastırarak kamuoyuna sunduğum böyle bir ‘romana’...’ der yazar. Bu neden önemli? Aynı dönemlerde Namık Kemal *İntibah* romanına yazdığı ön sözde ‘Fransız lisanında hikâyeye ‘roman’ derler’ diye yazar. Çok sonra Halit Ziya Uşaklıgil'in kaleme aldığı *Hikâye* başlıklı inceleme kitabının konusu da aslında romandır. Dolayısıyla, türsel ayrımların adlandırmaların netleşmediği bir geçiş döneminde, roman yazdığının bilincinde olan ve onu öyle adlandıran bir yazarın romanıdır, *Hayal-i Celâl*” (Demir, 2017).

Tüm bu konumlandırma denemelerinin yanı sıra çeviri kavramını tercüme işinin yapıldığı süreç yani tercüme eyleminin kendisi ve bu süreç sonunda ortaya çıkan ürün, yani çeviri metin

Ekrem Bey merhûm, büyük birâderinden ve eş'ârından bahsolundukça ‘size göstermek isterim Metin, fakat müstehcen manzûmelerdir. İnsan okumaktan sıkılıyor.’ Derdi. Müşârünileyhin irtihâlinden sonra ferzendi Ercümen, amminin şi'ir mecmûalarını i'âre etti, hepsini okudum. Hakikaten sıkılacak derecede fâhiş, fakat pek belig sözlerdir. (...) Celâl Bey'in eşârını ihtivâ eden mecmû'alardan birinde ‘Dibâce’ unvânıyla nâ-tamâm bir makale-i acibe vardır ki hezeliyâta mahsûs olan divânı için yazmış olması muhtemeldir. Mecmû'a, perişân olduğundan makalenin alt tarafı yoktur” (İnal, 1999: 303-304).

Ayrıca bk. Şahin, Seval, *Erol Köroğlu ile Recaizade Mehmet Celâl ve Hayal-i Celâl*, <http://acikradio.com.tr/gunun-ve-guncelin-edebiyati/erol-koroglu-ile-recaizade-mehmet-celal-ve-hayal-i-celal> (ET: 18.05.2018)

⁴ Recaizade Mehmet Celâl (2017), *Hayal-i Celâl*, (Yayına Hazırlayan: Engin Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul. Çalışmada eserin künyesi verilen bu baskısı kullanıldı. Metin içinde verilen sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Bu makaledeki İngilizce alıntıların çevirisi ise Azize ALTUNSOY'a aittir.

şeklinde anlamlandırmak mümkündür: “Çeviri (Alm. Übersetzung, Fr. Traduction, İng. Translation) bir dilde (kaynak dil) düzenlenmiş bildirileri anlam ve biçim bakımından eşdeğerlilik sağlayarak bir başka dile (erek dil) aktarma işlemi; bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün” (Vardar, 2002: 60). Bu ilk anlamda kullanılan çeviri, farklı dilleri konuşanlar arasında veya aynı dil içinde farklı hedef kitleler, farklı çağlar arasında iletişimi sağlamak amacıyla anlaşılmayan gösterenlerin anlaşılabilirlerle değiştirilmesi işlemidir. Öte yandan çeviri; siyasi, sosyal, ticari ve ekonomik alanlarda bir ihtiyaç olmanın ötesinde yazınsal dünyadaki rolüyle hem kültürleri hem de dilleri geliştirmeye katkı sağlar: “Tercüme edilmiş kitap dilimiz, binaenaleyh memleketimiz için kazanılmış bir zenginliktir” (Tanpınar, 2008: 76). Nazım Hikmet ise çeviri üstüne yazdığı mektuplarda tercümenin dili zenginleştirme fonksiyonunu şu örnekle açıklar:

“Mesela Ruslar sevgi sözü olarak güvercinim tabirini kullanırlar; biz gözümün nuru, gözbebeğim filan deriz. Bence bunları tercüme ederken ille de bizde güvercinim denmez diye yavrucuğum filan dememeli, Ruslar da bizden tercüme ederken gözümün nuru Rusça’da denmez diye güvercinim diye tercüme etmemeli, biz bizim dile güvercinim tabirini, onlar kendi dillerine gözümün nuru tabirini sokmalı. Bu suretle dillerin birbiri üzerinde tabir, sıfat mıfat alışverişle de zenginleşmesi kabil olur” (Hikmet, 2008: 87).

Nazım Hikmet’in bu örnekle açıkladığı konuyu Doğan Aksan “çeviri ögeler” başlığı altında inceler. Bu ögeler “bir yabancı dilden olduğu gibi, ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dildeki örneğine benzetilerek dilde oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerlerini içerir” (Aksan, 2015: s. III, 33). Doğan Aksan İngilizceden çevrilen “yuvarlak masa toplantısı”nı veya Almandan çevrilen “soğuk savaş”ı bu ögelere örnek göstermiştir (Aksan, 2015: s. III, 34).

Çeviride kaynak ve hedef metinlerin yazıldığı kültürden, mütercimim cinsiyetine kadar pek çok etken tercüme işlemi sonrasında ortaya çıkacak ürünü etkiler. Ancak tercümede en önemli unsur olan anlamın, yani mesajın doğru şekilde hedef kitleye iletilmesidir: “Tercümede değişmesi gereken sesbirimler; değişmemesi gereken anlam ve ana fikirdir” (Gürbüz, 2017: 17). Metnin anlam dışındaki ögelerine “olabildiğince” sadık kalınmalıdır. İncelediğimiz metnin mütercimi de “Yayına Hazırlayanın Notu” kısmında sadeleştirme hususundaki titizliğine özellikle dikkat çekmiştir (s. 20).

Çeviride sadakat her zaman önemli bir husus olmuştur. Öyle ki: “Hepsi aynı, kelimeleri çeviriyoruz, çünkü çevirecek başka bir şey yok; sayfada sadece kelimeler var, başka bir şey yok. Bağımsız kelimeleri çevirmiyoruz. Çevirdiğimiz tüm kelimelerin sözdizimsel, eşdizimsel, durumsal, kültürel ve üslup bağlarıyla az veya çok sınırları çizilmiştir” (Newmark, 1988: 73). Anlamı bozulmaya uğramadan aktarabilmek için de kelimelerin bağlam içindeki anlamlarını çevirmek gerekir. Zira “Söz varlığı içinde çoğunluğu oluşturan çok anlamlı ögeler değişik bağlamlar içinde, aynı zamanda sözce’nin ve konunun gerektirdiği yolda, anlamlarından ancak birini yansıtır” (Aksan, 2015: s. III, 189). O anlamın keşfi de mütercimim tercüme yolunda attığı ilk adımdır. Mütercim tarafından anlaşılabilir metin için ikinci adım, metnin hedef dilde eşdeğerliliğini oluşturmaktır. Çeviri sürecinde hedef dilde yeni bir yapı oluşturulur. Mütercim orada kaynak metnin sadakat ipinden kopmadan yeni bir metin meydana getirir. Engin Kılıç da *Hayal-i Celâl*’i sadeleştirirken orijinal metne sadık kalmaya çalıştığını şöyle ifade eder: “... orijinal metnin diline *mümkün olduğu kadar* sadık kalmaya çalıştığımı” siz de göreceksiniz. (...) Metne eklediği son sözde yazarın kendisinin de şikâyet ettiği⁵ gibi, nedendir bilinmez,

⁵ Engin Kılıç’ın yukarıdaki ifadesinde yer almayan; fakat mevzuyu açıklama ihtiyacıyla ilave ettiğimiz bu dipnot *Hayal-i Celâl*’in “Son söz” kısmından alınarak tarafımızca alıntıya eklenmiştir.

Recaizade Mehmet Celâl’in romanın son sözüne yazdığı ve metnini eleştirdiği cümleler şöyledir: “Lâkin ne çare ki risalemin hin-i tab (u) tertibinde bilmem ki nedendir ibarece hayli elfaz nakaisi ile beraber mesela ‘hacalet’ lügatinin havi olduğu hay-ı mu’cem(en)in noktası konulmamış ve ‘unvan’ lafzının ‘ayn’ı üzerine bir nokta vaz ile artık lügatin hiçbir manası kalmayarak büsbütün kör edilmiş olduğum misillü noktalarca dahi pek çok sehv ve

Osmanlıca orijinal metinde şaşkırtıcı derecede fazla sayıda dizgi hatası bulunuyor. Bunları da fark edebildiğim ölçüde düzelttim” (s. 20).

Çevirinin metin türüne, hedef kitlesine, yazıldığı döneme, yazarına ve iki dil arasındaki bağına göre hedef metinde az veya çok değişiklikler olur. Hatta anlam dışında tüm öğeler değişebilir. Eğer iki dilin sözdizimi farklıysa (İngilizce-Türkçe gibi) cümle öğelerinin dizilişi de değişebilir. Yine bu iki dil dizgesi için sesbirimler değişir, biçim değişir, çağrışımlar, kültürel altyapı değişir. Ancak teknik bir metnin tercümesinde çok az hata ve oynama olur. Çünkü sözcükler temel anlamlarında kullanılır; metinde mecaz, deyim gibi çevirmeni zorlayabilecek kültürel öğeler bulunmaz (Newmark, 1988: 151) Çevirmen tüm metni okur, anlar ve yeni metni oluştururken asıl metindeki tüm unsurları hedef dilin imkânları elverdiğince aktarabilmeyi amaçlar. Bu çok boyutlu değişiklikler silsilesi kelimelerin eşanlamlılarını tercih etmek şeklinde düşünülmemelidir. Zaten bazı araştırmacılar eşanlamlılık kavramının doğru bir terim olarak kullanılmadığı görüşündedirler: “Bu kavram öteden beri, pek yerinde sayılmayacak bir terimle anlatılmıştır; çünkü hiçbir dilde, birbirinin tam aynı, eşi anlamına gelen birden fazla yerli sözcüğün bulunmadığı, bütün bilginlerce benimsenen bir gerçektir” (Aksan, 2015: s. III, 190). Aynı şekilde Cemil Meriç’in de eşanlamlılık teriminin kullanımıyla ilgili kanaati şöyledir: “Müteradif, avam için mevcut. Birbirini bütün tedailerıyla karşılayan iki kelimeye ne aynı dilde rastlarsınız, ne iki ayrı dilde. Mücerredin, manevinin sonsuz ve esrarlı dünyası bir yana, maddenin katı ve sıgı gerçeğini belirten kelimeler bile farklı” (Meriç, 1996: 309).

Çeviribilimde *eşanlamlılık* teriminin kullanımıyla ilgili tercihler bu şekildeyken *eşdeğerlilik* teriminin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Eşdeğerlilik kavramı ise kaynak metindeki ögenin hedef metindeki karşılığı olarak düşünülür. Her ne kadar kelime anlamı olarak “eşdeğerlilik” aynı değere sahip olma durumu olsa da çeviride bu kavram yakın bir değere sahip olma veya kaynak metnin okuyucusunda oluşturduğu etkiyi hedef metin okuyucusunda da oluşturabilme anlamında kullanılır (Gürbüz, 2017: 119). Eşdeğerlilik kavramı çeviribilimciler tarafından farklı tanımlarla açıklanmış, hatta çeviribilimin birçok teriminde olduğu gibi bu terimde de bir karmaşanın vuku bulduğunu ifade edebiliriz. Örneğin Kenny eşdeğerlilik terimini “Eşdeğerlilik çeviri teorisinin ana kavramlarından biridir, ama aynı zamanda tartışmalı da bir kavramdır” şeklinde ifade etmiştir (Kenny, 2008: 96).⁶ Bu da göstermektedir ki eşdeğerlilik terimi farklı çeviribilimciler tarafından çeşitli boyutlarıyla ele alınmış ve sınıflandırmalar yapılarak incelenmiştir. Kutsal kitap çevirileriyle yakından ilgilenen Eugene Nida ise eşdeğerliliği ikiye ayırmıştır (Kenny, 2008: 97). Biçimsel ve devingen eşdeğerlilik kavramları üzerinde duran Eugene Nida, devingen eşdeğerlilikle kelimenin anlamını vermeyi kastederken, biçimsel eşdeğerlilikte kelimenin biçim ve türüne sadık kalarak çeviri yapmayı tercih etmiştir. Örneğin Eugene Nida sıfatı sıfat olarak çevirmenin uygunluğuna dikkat çekmiştir. Newmark ise işlevsel eşdeğerlilik ve kültürel eşdeğerlilik terimlerinden bahsetmiştir (Newmark, 1988: 83). Bunun dışında düzanlamsal, yanlanlamsal, edinimsel eşdeğerlilik gibi pek çok kavram eşdeğerlilik boyutu olarak çeviribilim terminolojisine girmiştir. Bu çalışmada ise eşdeğerlilik kavramının sınıflandırılmasında Mona Baker’ın dilsel düzeyde bir inceleme yaptığı *In Other Words* adlı kitabından faydalanılmıştır (Baker, 2001: 181 s.) Bu yaklaşımlar göstermektedir ki çeviribilimciler eşdeğerlilik kavramını çeşitli şekillerde ele almışlardır.

İncelediğimiz *Hayal-i Celâl* adlı romanda ise metnin sadeleştirilmesiyle ilgili “Yayına Hazırlayanın Notu” başlıklı kısımda Engin Kılıç’a ait açıklama şöyledir:

hata vuku bulmuş olduğundan ve risalenin tekrar tashih ve tab’ı ise bence zarar ve ziyarı müeddi olacağından artık nokta ve nükte yanlışlıklarının siyak u sibaka nazaran suret-i tashihini mütalaaya rağbet buyuracakların sahh-fermayi-yi vicdan (ve) irfan-ı aşınayilerine havale ile zırde münderiç muhtasar bir hata ve sevap cetveli tertibi ile iktifaya mecbur oldum. Umarım ki ‘Zehi tasavvur-ı batıl zehi hayal-i muhal’ denilmeyip onun yerine ‘Hoşa tasavvur-ı kabil zehi Hayal-i Celâl’ buyrulur (s. 211).

⁶ Bu makaledeki İngilizce alıntıların çevirisi Azize ALTUNSOY’a aittir.

“İyi sadeleştirme yoktur. Mümkünse yapılmamalıdır, yapıldıysa alınmamalıdır, alındıysa okunmamalıdır. Keşke mümkün olsaydı. Ancak, bu kitapta olduğu gibi, içinde ‘... küte-i ırz u iffetini çâkçâk etmek fazahatine kadar mütecasir oldu’ türünden ifadelerin çokça bulunduğu kitapları artık okuyamıyoruz. Üstelik bu noktadan gittikçe daha da uzaklaşıyoruz. Oysa bu kitapların okunabilir, erişilebilir olmasının taşıdığı hayati önem ortada. Sadeleştirme, sayfa sonlarında eskimiş kelimelerin anlamlarını verme, metnin sonuna sözlük koyma gibi alternatifler içinde, bizce en ideali hem orijinal metni, hem onun transliterasyonunu, hem de sözlük kullanmadan okumayı mümkün kılacak bir ‘diliçi çeviriyi’ birlikte vermek olduğundan, *Hayal-i Celâl* bu biçimde hazırlanmış bir baskıyla ilginize sunuluyor” (s. 19-20).

Hayal-i Celâl'in mütercimi Engin Kılıç'ın metnin sadeleştirilmesiyle ilgili yöntem ve notlarının yer aldığı bu ifadeden de anlaşılacağı üzere romanın daha iyi anlaşılabilmesi için çeviri esnasında diliçi çeviriye önem verilmiştir. Bu sebeple biz de bu çalışmada çeviri yöntemlerinden biri olan diliçi çeviriye başvurarak metni inceledik.

I. DİLİÇİ ÇEVİRİ

Dilbilimci Roman Jakobson çeviriyi diliçi çeviri, dillerarası çeviri ve göstergelerarası çeviri olmak üzere üçe ayırır (Berk, 2005: 139-140).

1. Diliçi çeviri: Sözel göstergelerin aynı dilin başka sözel göstergelerine çevrilmesidir.
2. Dillerarası çeviri: Sözel göstergelerin bir başka dile çevrilmesidir.
3. Göstergelerarası çeviri: Sözel göstergelerin sözel olmayan gösterge sistemlerine çevrilmesidir (Jakobson, 2012: 114).

Diliçi çeviri, “... belki en fazla yaşadığımız ama en az kavramsallaştırdığımız çeviri türüdür” (Gürçağlar, 2014: 28). Akşit Göktürk çeviri faaliyetinde sıkça karşımıza çıkan diliçi çeviri yöntemini şu şekilde tanımlar: “Bir dildeki göstergeleri, yalınlaştırma, güncelleştirme vb. amacıyla, aynı dil içinde başka göstergelerle yeniden söyleme edimi”dir (Göktürk, 1994: 110). Bu edim daha çok diliçi aktarımla ilişkilidir:

“Bir dildeki göstergeleri yine o dildeki açıklamalarla, tanımlamalarla, eş anlamlı ya da karşıt anlamlı sözcüklerle yorumlama işlemidir. Diliçi çeviri aynı dil içindeki farklı dönem, amaç veya alıcılara göre oluşmuş metinlerin diliçi aktarımı ve metinlerin farklı çeviri amaçlarıyla yeniden yazılmasıdır... Diliçi çeviride transferin yönü artık dilden dile değil, dilin içine doğrudur. Kaynak dildeki bir iletinin yeni sözcüklerle söylenmesi olarak da ifade edilebilecek olan diliçi çeviriye verilecek örneklerin başında, bir uzmanlık diliyle yazılmış bir metnin herkesin anlayacağı biçimde basitleştirilerek yeniden yazılması gelir” (Doğan, 2011: 2).

Örneğin günlük hayatta herhangi bir kullanma kılavuzundaki anlaşılmayan ifadelerin başka ifadelerle açıklanması veya bazı metinlerin dili yeni öğrenenler için basit düzeyde yeniden ifade edilmesi diliçi çeviriye örnek olabilir: “Bilinmeyen, anlaşılmayan kelimelerin gözden geçirilerek yenileriyle değiştirilmelerinin yanı sıra, eserin üslubunda birtakım değişiklikler yapılması da diliçi çeviri kapsamındadır. Bir yazarın kendi yazdığı eseri diliçi çeviriye tâbi tutması çok sık karşılaşılan bir durum değilse de edebiyat tarihimizde örneklerine rastlanmaktadır” (Doğan, 2011: 1).

Çocuk tarafından anlaşılmayan bir sözcüğün onun anlayabileceği seviyede başka sözcüklerle yeniden ifade edilmesi işlemi de diliçi çeviriye örnek olabilir. Söz gelişi “... Osmanlıca metinler kimi zaman günümüz Türkçesine de aktarılmakta, Osmanlıca sözcükleri bugün kullanımda olan eşanlamlılarıyla değiştirilmektedir” (Gürçağlar, 2014: 29).

Özellikle de Dil Devrimi'nden sonra diliçi çeviri önem kazanmıştır:

“Yüz yıldan fazladır, Türk toplumu, geçirmekte olduğu büyük sosyo-kültürel değişim içinde, her şeyden daha önemli olan, doğal süreci aşan bir dil devrimi yaşamaktadır. İmparatorluk dili bırakılmış, yeni bir ulusal dil oluşturulması yoluna girilmiş, bunda da başarılı olunmuştur. Ancak, eski metinlerin, özellikle de edebiyat eserlerinin okunmasını engelleyen bir durum ortaya çıkmış ve bu durumu telafi etmek için diliçi çeviri bir çıkar yol olarak kaçınılmaz olmuştur” (Arslan, 2011: 125).

Bu bağlamlardan bakıldığında diliçi çeviriye ihtiyaç duyulan iki durum vardır. Birincisi aynı dil fakat farklı hedef kitleler, ikincisi ise aynı dil fakat farklı çağlar.

A. Sözcüksel Eşdeğerlilik

Bu bölümde iki metin arasında eklerde, kelimelerde ve kelime üstü yapılardaki eşdeğerlilik problemleri incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda *Hayal-i Celâl*'de mütercim cümle boyutunda büyük bir değişikliğe gitmediği, genel itibarıyla cümle yapısını ve düzenini bozmadığı tespit edilmiştir. Bu tespite ait örneklerden biri aşağıdaki gibidir:

Kaynak metin: “Mesela bunlardan Fatin Efendi birgün akşamüzeri kalemden dağımlacağı esnada odacı ağa marifetiyle esamisi tadad olunan efendilere o akşam kendi hanesinde birleşileceği haberini irsal ve iblağ eyledikte Şeyda Bey aza-yı meduvvinin en genç ve bahadırı bulunduğundan o saat üstünü müstünü temizleyip fesini püskülünü düzeltmeye başlar idi ki bu hal ve hareketi kendisinin davet-i vakıya bila tereddüt icabetini işrab ve ima makamında addolunabilir idiyse de sahib-i davetin hanesine varılıp da kapısı çalınacağı sırada kendisine kemal-i şevk ve şetaretle karışık bir idaresizlik ve şaşkınlık arz olarak ve gözlerini bila ihtiyar harem tarafının kafeslerine dikerek niğah-ı âşikane ve tahassürle etraftan bal alabilecek bir çiçeğin teftiş ve tefahhusunda bulunması bir zamana değin refiklerinin ol kadar nazar-ı dikkat ve intibahını celp edememişti” (s. 30-31).

Hedef metin: “Mesela bunlardan Fatin Efendi birgün akşamüzeri kalemden dağımlacağı sırada odacı ağa aracılığıyla adları geçen efendilere o akşam kendi evinde birleşileceği haberini yolladığında Şeyda Bey davetlilerin en genç ve bahadırı bulunduğundan o saat üstünü müstünü temizleyip fesini püskülünü düzeltmeye başladılar ki bu hal ve hareketi kendisinin söz konusu daveti tereddütsüz kabul ettiğinin dolaylı ifadesi sayılabiliriyse de, davet sahibinin evine varılıp da kapısı çalınacağı sırada kendisine neşe ve coşkuyla karışık bir idaresizlik ve şaşkınlık gelerek ve gözlerini farkında olmadan harem tarafının kafeslerine dikerek aşk ve hasret dolu bir bakışla etrafta bal alınabilecek bir çiçek bulmaya çalışması bir zamana değin arkadaşlarının o kadar dikkatini çekmemişti” (s. 128).

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere mütercim cümle yapısını mümkün olduğunca bozmamış, bağlı yapıları koruyarak tek cümleyi yine tek bir cümle olacak şekilde çevirmiştir. Bu sayede uzun cümleler aktarılabilmiş ve yazarın bu yöndeki tercihleri hedef metin okuyucularına da kolayca yansıtılmıştır.

1. Ek düzeyinde eşdeğerlilik: İki metin arasında kaynak metindeki bir ek hedef metinde kelimeyle karşılanmış veya tam tersi gerçekleşmiştir. Ekler arasındaki değiştirmeler ise ‘Biçimbilimsel Eşdeğerlilik’ başlığı altında incelenecektir.

Civarında kain-Civarındaki (s. 127-29): Kaynak metinde geçen “kain” kelimesi “-ki” ekiyle karşılanmıştır.

Erbab-ı kanaat-Kanaatkâr (s. 121-23): Asıl metinde geçen “erbab” kelimesi isimden isim yapan “-kâr” yapım ekiyle karşılanmıştır.

Adem-i muvaffakiyet-Başarısızlık (s. 123-25): “Adem” kelimesi “-sız” yoksunluk ekiyle karşılanmıştır.

2. Kelime düzeyinde eşdeğerlilik: Kelime düzeyinde genel olarak Arapça-Farsça kelimelerin Türkçe kökenli karşılıklarıyla değiştirildikleri görülmüştür.

Varidat-Gelir (s. 121-23)

Viladet-Doğum (s. 122-24)

Valide-Anne (s. 122-24)

Mahdum-Oğlan (s. 123-25)

Maslahat-İş (s. 124-26)

Sayfiye-Yazlık (s. 127-29)

Akşam taamı-Akşam yemeği (s. 127-30)

İcra-Gerçekleştirme (s. 124-26)

Muvaffak-Başarılı (s. 124-26)

Bu grupta Arapça sözcük ve Türkçe yardımcı fiille oluşmuş birleşik fiillerin tek kelimelik veya yine iki kelimelik Türkçe kökenlileriyle değiştirildiği görülmektedir.

Teşebbüs etmek-Girişmek (s. 121-23)

Tenakus etmek-Azalmak (s. 122-24)

Tedarik etmek-Bulunmak (s. 122-24)

İhsan etmek-Bağışlamak (s. 122-24)

Tasvip etmek-Uygun görmek (s. 123-25)

Vasıl olmak-Varmak (s. 124-26)

Malik olmak-Sahip olmak (s. 125-27)

Dermeyan etmek-Ortaya çıkarmak (s. 128-30)

Mazhar olmak-Ulaşmak (s. 126-28)

İktifa etmek-Yetinmek (s. 127-30)

Mütercim yaptığı seçimlerle günümüz Türkçesinde çoğunluk tarafından anlaşılan ve kullanılan bazı Arapça-Farsça kökenli kelimeleri büyük oranda Türkçe karşılıklarıyla değiştirmiştir:

Cemiyet-Tören (s. 122-24)

Mahzur-Sakinca (s. 123-25)

Merhamet etmek-Acımak (s. 124-26)

Mektep-Okul (s. 124-26)

Romanın sadeleştirilmiş metnini -kendi tercihleriyle- yayına hazırlayan mütercim bazı yabancı kökenli sözcükleri de aynen muhafaza etmiştir.

Zat (s. 121-23): *Değiştirilmemiş.*

Mütercim bu kararları üslubu bozmamak, o dönemin dilini yansıtabilmek için almış olabilir veya yukarıdaki durumlar gibi "sadeleştirme"ye uygunluğu nedeniyle değiştirmeyi tercih etmiş olabilir. Ancak bize göre anlamda bir eksilme veya bozulma olmadığı müddetçe bu tercihler çevirmenin kararı olarak görülmeli ve bunlara saygı duyulmalıdır. Bunların haricinde

mütercim bazı edat, bağlaç, zarf ve ünlem gibi türlerden kelimeleri de günümüzde kullanılan karşılıklarıyla değiştirmiştir. Bununla ilgili tespit ettiğimiz bazı kullanımlar şu şekildedir:

Ne hal ise-Neyse (s. 122-24)

Cihetle-İçin (s. 121-24)

Dahi-De (s. 122-24)

Binaenaleyh-Bunun üzerine (s. 122-24)

Evveleminde-Öncelikle (s. 123-25)

3. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlilik: Bazı durumlarda kaynak metindeki bir kelimenin karşılığı hedef dilde tek kelimeyle karşılanamayabilir veya tam tersi iki kelimelik bir kalıbın tek kelimelik bir karşılığı bulunabilir. Buradaki durum kaynak metindeki kelimenin hedef metin için gereksiz bulunarak atılmasından veya kaynak metinde olmayan bir kelimenin hedef metne eklenmesinden farklıdır. Bu durum, iki dil arasındaki gramatik farklardan da kaynaklanabilir. Örneğin İngilizcede “she” zamiri cinsiyet bildiren bir anlamda olduğu için Türkçede “o” zamirini kullandıktan sonra aynı zamanda kelimenin cinsiyet belirten yönünü de uygun şekilde yansıtmak gerekir. Böyle durumlarda fazladan kelime kullanılması gerekebilir. Deyimlerin çevirisinde de çeşitli stratejiler uygulanabilir; deyim açıklaması verilir, deyim hedef dilde benzer anlamlı deyim karşılığı bulunur veya farklı yöntemler uygulanır.

Sarf-ı efkâr etmek-Düşünmemek (s. 122-24)

Tekabül-Karşılık bulma (s. 125-27)

İstihkak-Hak etme (s. 123-25)

Sefihe-Eğlence düşkününü (s. 124-26)

Nevheveslik-Maymun iştahlılık (s. 125-27)

Zürefa-Zarif kimseler (s. 126-28)

Mecmua-Toplantı yeri (s. 126-28)

Müteverri-Dinin yasaklarına uyan (s. 125-27)

Perhizkar-Günahlardan sakınan (s. 125-27)

Mafiha-Dünyanın içindeki her şey (s. 126-28)

Son üç örnekteki çeviriler kelime grubu yöntemiyle değil de çeviri stratejilerinden ‘açıklama (explicitation)’ yöntemiyle çevrilmiştir. Yani hedef dilde tam karşılığı bulunmayan sözcük açıklanarak çevrilmiştir.

Özellikle deyimlerin çevirisinde “anlambilimsel bir aktarımdan daha çok, iletişimsel etkinin aktarımı önem kazanır” (Göktürk, 1994: 56). Bu bağlamda *Hayal-i Celâl*’deki deyim çevirisi örneklerinden bazıları ise şöyledir:

Tunus gediği: Kaynak metinde kullanılan bu ifade hedef metinde aynen bırakılmış ve mütercim tarafından hedef metnin dipnotunda “Tunus gediği: ‘Vazgeçilmeyecek kârlı iş veya şey’ anlamında deyim” olarak açıklanmıştır (s. 126-28).

Deli pazarı... pazarı: Kaynak metinde kullanılan bu ifade hedef metinde aynen bırakılmış ve mütercim tarafından hedef metnin dipnotunda tamamlanarak şu açıklamayla verilmiştir: “‘Deli pazarı bok pazarı’: ‘Deli ile pazarlık yapılmaz’ anlamında kullanılan deyim” (s. 198-99).

B. Dilbilgisel Eşdeğerlilik

Bu bölümde iki dil arasındaki dilbilgisel farklardan kaynaklanan değişiklikler incelenecektir. *Hayal-i Celâl*'de dilbilgisel olarak en çok rastlanan değişiklik ise ek fiillerin yazımındaki farklılıklardır. Meselâ ek fiiller asıl metinde ayrı yazılırken hedef metinde birleşik yazılmıştır.

Yan gelmişler idi-Yan gelmişlerdi (s. 121-23)

Demiş idik-Demiştik (s. 121-24)

İster idi-İsterdi (s. 122-24)

Bilir idi-Bilirdi (s. 122-25)

Kundakta iken-Kundaktayken (s. 124-26)

Çalışmış isem-Çalışmışsam (s. 124-26)

Başlar idi-Başlardı (s. 129-31)

Vardırılmış idi-Vardırılmıştı (s. 129-31)

Mazhar olamaz idi-Ulaşamıyordu (s. 126-28)

Derkâr idi-Ortadaydı (s. 126-28)

Değil idi-Değildi (s. 127-29)

Gitmiş ise de-Gitmişse de (s. 127-29)

Sever idi-Severdi (s. 127-29)

Yaraşırlar idi-Yaraşırlardı (s. 127-29)

Tüm bu örneklerin yanı sıra kelime sonlarındaki yumuşak ünsüzlerin de sertleştirildiği görülmektedir:

Edeb-Edep (s. 129-31)

Sahib-Sahip (s. 129-31)

C. Sözdizimsel Eşdeğerlilik

Sözdizimsel eşdeğerlilikten kastedilen, iki dilin sözdizimi farklıysa çeviride sözdizimini yani cümle öğelerinin sıralanışını hedef metne ayarlamaktır. İngilizce ve Türkçenin sözdizimi farklı olduğu için (İng. Özne+Yüklem+Nesne, Tr. Özne+Nesne+Yüklem) bu diller arasında bir çeviri yapıldığında sözdizimi mecburen değiştirilecektir. *Hayal-i Celâl*'de ise sözdizimsel olarak cümle boyutunda belirgin değişikliklere rastlanmamıştır. Her iki dil de Türkçedir. Lakin Osmanlı Türkçesindeki Arapça ve Farsça terkiplerin söz dizimi Türkiye Türkçesinin söz diziminden farklıdır. Geçmiş dönemde tamlama yapılırken Arapça ve Farsça tamlama usulü kullanıldığı için tamlamalarda (isim ve sıfat tamlamaları) sözdiziminde değişimler olduğu görülmektedir:

Afıtab-ı zaman-Zamanın güneşi (s. 127-29)

Esna-yı saz ve sohbet-Saz ve sohbet sırasında (s. 129-31)

Daire-i edeb-Edep sınırı (s. 129-31)

Hasais-i rezile-Rezil huylar (s. 129-31)

Çehre-i abus-Asık surat (s. 125-27)

Sahib-i davet-Davet sahibi (s. 129-31)

Halet-i civanî-Gençlik hali (s. 125-27)

Saika-i şebabet-Gençlik güdüleri (s. 125-27)

D. Biçimbilimsel Eşdeğerlilik

Biçim sözcüğü metinlerde iki anlamda kullanılır. Birincisi metnin anlamdan bağımsız olan şekliyle alakalıdır. Söz gelişi şiirlerdeki uyak düzeni bu “biçim”e/”form”a örnektir. İkincisi ise kelimelerin kökü ve eki arasındaki ilişki incelenirken biçim terimi kullanılır. Biçimsel (İng. formal) dendiğinde ilk anlam anlaşıldığından, biz burada biçimbilimsel (İng. morphological) terimini kullandık. *Hayal-i Celâl*’deki sözcükler biçim açısından incelendiğinde, Farsça veya Arapça önek veya son ek alan bazı kelimelerin aynı kökten gelen fakat Türkçe ekler almış karşılıklarının kullanıldığı görülmüştür.

Mirasçıl-Vâris (s. 121-23): Aynı kökten gelen “miras” kelimesine Türkçe isimden isim yapan (-cı) eki eklenerek anlam karşılanmıştır.

Rezilâne-Rezilce (s. 129-31)

Bi-edebane-Edepsiz (s. 129-31)

Fevkalhad-Haddinden fazla (s. 130-32): Aynı kökten gelen “had” kelimesiyle “fazla” kelimesi birleştirilerek karşılanmıştır.

Bilatereddüt-Terreddütsüz (s. 129-31)

Bi-hemta-Benzersiz (s. 128-30)

Manendi na-peyda-Eşi görülmemiş (s. 128-30)

E. Metinsel Eşdeğerlilik

Metin düzeyinde eşdeğerlilikten kastedilen iki metnin (kaynak ve hedef metinler) metin türüyle ilgilidir. Her iki metin de aynı türde olmalıdır. “...aslında kutsal olan bir metin karşı dilde seküler, aslında seküler olan bir metin karşı dilde kutsal bir metin olarak tezahür etmez” (Gürbüz, 2017: 190). Bir kullanım kılavuzu çevriliyorsa, hedef dilde yine bir kullanım kılavuzu ortaya çıkacaktır. *Hayal-i Celâl*’de bu boyutlarda bir eşdeğerlilik problemi yoktur. Çünkü her iki metnin türü de romandır. Metnin bütünlüğü ise büyük oranda korunmuştur. “...sadakat bu noktada uygulanması zor bir ilke olarak mütercimim karşısına çıkmaz” (Gürbüz, 2017: 190). Kaynak metni hedef dile başka türde bir metin olarak geçirmek özel bir amaçla ve bilinçli olarak gerçekleşebilir. “Çünkü metinlerin türleri tercüme işlemine bağlı olarak kendiliğinden karşı dile geçer. Bunun için hususi bir gayret ve tercüme ilkesine lüzum yoktur” (Gürbüz, 2017: 190).

F. Eklemeler

Anlamı netleştirmek amacıyla kaynak metinde kelime karşılığı bulunmayan bir ögenin hedef metne eklenmesi durumudur. Örneğin;

Kendince malum olan-Yalnızca kendisinin bildiği (s. 121-23)

Dolayı (s. 129-31): (-den) ekiyle sebep bildiren yapıya bu ekin ardından (*dolayı*) sözcüğü de eklenerek kelimenin anlamının netleştirilmesi amaçlanmıştır.

Ekleme ve çıkarma yöntemi çeviribilimde kullanılan stratejilerindendir. Ekleme ve çıkarma stratejileri çevirmenin niyeti bakımından eleştirilebilir. Çevirmen dilsel sebeplerin ötesinde, ideolojik sebeplerle veya başka sebeplerle metne anlamı değiştirecek öğeleri bilinçli

olarak ekleyebilir. Böyle durumların ise çeviri etiğine uygun düşmediğini ifade etmek mümkündür (Ezber, 2013).

G. Çıkmalar

Kaynak metinde mevcut olan bir ögenin hedef metinde gereksiz görülerek çıkarılması durumudur. Bu strateji, sözü en kısa hâliyle anlatmak için kullanılır. Hedef dilde ise o anlamı ifade etmek için ek bir sözcüğe ihtiyaç duyulmuyorsa atılmalı, kelime kargaşası yaratılmamalıdır.

Hüsn ve melahat-Güzellik (s. 123-25): İki kelime benzer anlamalarda olduğu için çevirmen tek kelime kullanmayı uygun görmüştür.

Müddet-i ömür-Ömür (s. 123-25): “Ömür” kelimesi “yaşanılan müddet” gibi bir anlam taşıdığı için çevirmen kelimeyi tek başına kullanmayı yeterli görmüştür.

İrsal ve iblağ eylemek-Yollamak (s. 129-31): Çevirmen “göndermek” ve “ulaştırmak” manasındaki iki kelimedenden ilkinin çevirisini yapmıştır. Lâkin anlam olarak ikincisini çevirmeye ihtiyaç duymamıştır.

Hakikaten (s. 128): Hedef metinde kullanılmamıştır.

İzhar (s. 129): Hedef metinde kullanılmamıştır.

Neden neşet eylediğini-Nedenini (s. 125-27): “Meydana gelmek” manasındaki fiil atılmıştır.

Cemile ve hasna-Güzel (s. 125-27): Metinde benzer anlamdaki iki kelime için tek kelime kullanılmıştır.

Pederinin işbu vefatı-Babasının vefatı (s. 126-28): “İşbu” sözcüğü çıkartılmıştır.

Müsinn ve ihtiyar bir adam-Yaşlı bir adam (s. 121-23): Aynı anlamda “ihtiyar” kelimesi kullanıldığı için hedef metinde bu kelime çıkartılmıştır.

Sebeb-i hudusu-Sebebi (s. 128-30): “Meydana gelme” manasındaki “hudus” kelimesi gereksiz görülmüştür.

Etraf ve eknaftan-Etraftan (s. 123-25): “Eknaft” kelimesi çıkartılmıştır.

Aza-yı meduvvin-Davetliler (s. 129-31): Üye anlamındaki “aza” kelimesi çıkartılmıştır.

Çalışmaya bu başlıklar dışında *anlamsal eşdeğerlilik*, *kültürel eşdeğerlilik* ve *biçemsel eşdeğerlilik* gibi başlıklar da eklenebilirdi. Ancak metin diliçi çeviri örneği olduğu için bu bağlamlarda belirgin farklılıklara rastlanmamıştır. Kültürel boyutta farklar olsa dahi, hedef kitle de artalan bilgisine sahip olduğu için çevirmen bu farkları aktarmakta sorun yaşamamıştır. Anlamsal eşdeğerliliğini oluşturma konusunda mütercim çevirideki en önemli unsuru koruyabilmiştir. Öte yandan metinde anlam olarak belirgin bir bozukluk veya sapmaya rastlanmamıştır. Son olarak biçem yani üslup mümkün olduğunca korunmuştur. Cümleler asıl metinde uzunsa, hedef metinde de bağlı cümleler oluşturulmuş; asıl metindeki söylem alaycıysa aynı tavır hedef metinde de gösterilmiştir. Çeviride önemli olan hedef metinde mükemmel bir dil ve üslup oluşturmak değil, kaynak metni en iyi şekilde yansıtmaktır. Yani kaynak metin akıcı bir dil ve güçlü bir üslupla oluşturulmadıysa bu nitelikte bir hedef metin meydana getirmek çeviride sadakate uygun düşmeyecektir.

Çeviride üslubu aynen aktarabilmek en zor aşamadır. Özellikle dillerarası çeviride bu eşdeğerlilik düzeyini karşılayabilmek bazen imkânsız görünür.

“Bir kişinin bir kelimeyle kastettiği bir diğerinkiyle tamı tamına aynı değildir ve her farklılık, ne kadar küçük olursa olsun, sudaki bir halka gibi yayılır dilin bütününe. Bu yüzden her anlama aynı zamanda bir anlamama, düşünce ve duygulardaki her mutabakat aynı zamanda bir ayrılıktır” (Chul Han, 2017: 17)

Eserlerdeki edebî incelikler, ustalıklı işlenmiş ayrıntılar, okuyucuya mesajını üstü kapalı şekilde veren cümleler ise çeviride mütercimi düşündürür. Mütercim bu edebî üslubu aktarabilmek için çeşitli yollara başvurur. Meselâ okuduğumuz metinde isim sembolizasyonuna başvurulmuştur. Çevirmen kaynak metindeki bu sembolizasyonu hedef metinde de dipnot aracılığıyla isimlerin anlamlarını vererek yapmıştır.

Kaynak metin: “Bu Şeyda Beyimizin kalem arkadaşları olup akşam taamından evvel hanelerine giderek muâşeret ede geldikleri efendiler beş kişiden ibarettir ki bunların birisi kalemin mümeyyiz-i sanisi Fatin ve diğeri mukayyit-i evvel Fehim ve öbürleri kudema-yı hulefadan Muttali ve Zeki ve Şinasi efendiler idiler” (s. 128).

Hedef metin: “Bu Şeyda Beyimizin kalem arkadaşları olup akşam yemeğinden önce evlerine giderek hoş vakit geçirdikleri efendiler beş kişiden ibarettir ki bunların birisi kalemin ikinci mümeyyizi⁷ Fatin⁸ ve diğeri birinci mukayyit⁹ Fehim¹⁰ ve öbürleri eski halifelerden¹¹ Muttali¹² ve Zeki¹³ ve Şinasi¹⁴ efendiler idiler” (s. 30).

Roman kahramanlarının isimlerinin isim sembolizasyonuna başvurularak kullanılmasının nedeniyle ilgili olarak çeviriye de yansıtılması gereken durum şöyle yorumlanabilir: Başkarakter Şinasi'nin arkadaşlarının isimlerinin anlamı genellikle birbirine benzemektedir. Her birinin ‘akıllı kimse’, ‘zeki’, ‘anlayışlı kimse’ anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Oysa metinde Şeyda Bey'in ismi ‘deli’, ‘aklını yitirmiş’ gibi anlamlara gelmektedir. Çevirmen metindeki isim sembolizasyonun anlaşılabilmesi için ise isimlerin anlamlarını dipnot olarak vermeyi tercih etmiştir. Benzer bir şekilde çevirmen aynı paragraf içindeki meslek isimlerini de çevirmeyerek dipnotlarla açıklamayı tercih etmiştir (s. 74). İmlâ hususunda ise mütercim “Yayına Hazırlayanın Notu” kısmında çeviri işleminde yaptığı değişikliklerden bahsetmiştir.

SONUÇ

Herhangi bir metni bir dilden başka bir dile aktarma, tercüme etme ve çevirme şeklinde tanımlanan çeviri faaliyetine aynı dildeki dil ve alfabe değişimlerinin ardından metinde yapılan sadeleştirme de dâhil edilmektedir. Özellikle de yaşanan sosyal ve kültürel değişimlerle birlikte Türkiye'deki dil devriminden sonra nesiller arasındaki bağın korunması için diliçi çeviri bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu çalışmada ise incelemesi yapılan diliçi çeviri örneği metin, günlük dilden çıkan eski kelimelerin değiştirilmesi ve günümüze uyarlanmasıyla oluşmuştur. Bu durumun aşılması için ise Osmanlıca metinlerin Latin harflerine aktarılması ve diliçi sadeleştirme faaliyetinin yapılması kaçınılmaz bir durum olmuştur. Bu sebeple Türkiye'de bugün kültürel birikimin gelecek nesillere aktarılması için en fazla tercih edilen sadeleştirme yönteminin diliçi çeviri olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunun paralelinde Türkçede yayımlanan ilk roman örneklerinden biri olma özelliğini taşıyan ve mirasyedi, trajikomik bir kahraman Şeyda Bey'in evlilik arayışlarıyla cinselliği konu edinen *Hayal-i Celâl*'in Türk

⁷ Şeyda: Deli, mecnun, sevda nedeniyle aklını yitirmiş, çılgın.

⁸ Mümeyyiz: Yazıları beyaz kâğıda temize çeken kimse.

⁹ Mukayyit: Kayıt memuru.

¹⁰ Fehim: Anlayışlı, zeki, akıllı kimse.

¹¹ Halife: (Buradaki anlamı) Kalemde kâtip.

¹² Muttali: Öğrenmiş, haber almış, bilgi edinmiş.

¹³ Zeki: Anlayışlı, kavrayışlı, zeka sahibi.

¹⁴ Şinasi: Tanımak, anlamak, bilmekle ilgili.

edebiyatı tarihinde roman türünün bilinen seyrini değiştirdiğini ifade etmek mümkündür.¹⁵ Çünkü diliçi çeviride uygulanan yorumlama eylemi büyük oranda kültürel mirası anlama ve aktarma çabasıdır.

Çalışmada verilen örneklerin her iki metinde de hangi sayfalarda yer aldığı bu çalışmada parantez içinde belirtilmiş olduğuna dikkat çekmek gerekir. İncelediğimiz metinde mütercim sadeleştirme çalışması kapsamında seçtiği kelimelerin Türkçe kökenli olması hususuna önem vermiş, günümüzde anlaşılan bazı yabancı kökenli kelimeleri dahi değiştirmeyi tercih etmiştir. Bu bakımdan metinde en çok rastlanan örnekler “sözcüksel eşdeğerlilik” başlığı altında toplanmıştır. İkinci olarak mütercim, Türkçenin dilbilgisi kurallarını metne uygulamış, Farsça ve Arapça kurallarla oluşturulmuş yapıları değiştirmiştir. Bu değişiklikler ise “dilbilgisel eşdeğerlilik” başlığında sıralanmıştır. Her iki metnin de Türkçe olması sebebiyle sözdizimi aynıdır. Bu alanda sadece bazı kalıplarda ve tamlamalarda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikleri ise çalışmada “sözdizimsel eşdeğerlilik” kapsamında değerlendirdik. Mütercim bazı Farsça ve Arapça kökenli ekleri de Türkçe’de aynı anlama gelen karşılıklarıyla değiştirmiştir. Ekler arasındaki bu değişimler “biçimbilimsel eşdeğerlilik” kategorisine dâhil edilmiştir. Her iki metnin türü roman olduğu için “metinsel eşdeğerlilik” sağlanmıştır diyebiliriz. Kaynak metin ve hedef metin boyut olarak hemen hemen aynıdır. Mütercim metindeki cümle yapısına ve üsluba müdahale etmemiş, gerekli olmadıkça bu alanlarda değişikliğe gitmemiştir. Ayrıca “ekleme” ve “çıkarma” stratejilerini yerinde kullanmıştır.

Yukarıdaki tespitler dikkate alındığında, hedef metnin başarılı bir “sadeleştirme”, bir başka deyişle “diliçi çeviri” olduğunu söyleyebiliriz. Çevirideki ilk şart yerine getirilmiş, yani anlam aksamaya uğramadan hedef kitleye iletilmiştir. Yine diliçi çeviri olmasının da etkisiyle üslubu aktarmak mütercimi fazla zorlamamış, hedef kitlenin arka plan bilgisi olduğu için mütercim kültürel öğelerin aktarımında başka stratejilere başvurmaya ihtiyaç duymamıştır.

Diliçi çeviride ve dillerarası çeviride sorun yaratan eşdeğerlilik boyutları ise farklıdır. Örneğin diliçi çeviride biçimsel eşdeğerlilik, kültürel eşdeğerlilik, sözdizimsel eşdeğerlilik gibi gruplarda iki metin (kaynak ve hedef metinler) arasında paralellik çoğunlukla kendiliğinden gerçekleşip, çevirmene çok fazla iş bırakmazken, bazı boyutlarda ise, sözcüksel eşdeğerlik gibi, seçim konusunda kararsızlıklar yaşatabilir. Çalışmamız hem diliçi çevirinin dillerarası çeviriden farklı yönlerini ortaya koymasından hem de eşdeğerlilik kavramının diliçi çeviri bağlamında çeşitli boyutlarıyla nasıl ele alındığına bir örnek oluşturacaktır.

¹⁵ Yazarının erken yaşta vefatı sebebiyle unutulduğu düşünülen romanın ele aldığı konular açısından orijinalliği ve romanesk öğeler içermesi hem yeni malzemeler barındırması açısından hem de romanı konumlandırma çalışmalarında metnin çevirisi gibi metinle ilgili yapılan çalışmalar önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan (2015), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dil Bilim)*, TDK Yayınları, (6. bs.), Ankara.
- ARSLAN, Fahrettin (2011), “Diliçi Çeviri ve Gençliğe Hitabe”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 18, ss. 125-134.
- BAKER, Mona (2001), *In Other Words*, Routledge Publication, (2. bs.), New York.
- BERK, Özlem (2005), “Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah”, *Dilbilim*, S. 14, ss. 139-149.
- CHUL HAN, Byung (2017), *Şeffaflık Toplumunu*, Metis, İstanbul.
- DEMİR, Seray Şahinler (2017), “İlk Türk Romanı ‘Hayal-i Celâl’miş”, <https://www.yenisafak.com/hayat/ilk-turk-romanihayal-i-celalmis-2639144> (ET: 18.05.2018)
- DOĞAN, Enfel (2011), “Diliçi Çeviri ve Mehmed Rauf’un Eylül Romanında Yaptığı Diliçi Çevirisi Üzerine”, *Türkbilim*, S. 21, ss. 1-21.
- EZBER, Gökçen (2013), “Çeviri, İdeoloji ve Etik İlişkisi”, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/ceviri-ideoloji-ve-etik-iliskisi> (ET: 18.05.2018)
- GÖKTÜRK, Akşit (1994), *Çeviri: Dillerin Dili*, YKY, İstanbul.
- GÜRBÜZ, Faruk (2017), *Çeviride Sadakat Problemi*, Otto Yayınları, İstanbul.
- GÜRÇAĞLAR, Tahir Şehnaz (2014), *Çevirinin ABC’si*, Say Yayınları, (2. bs.), İstanbul.
- HİKMET, Nazım (2008), *Çeviri Seçkisi I*, (Haz. Mehmet Rifat), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- İNAL, İbnü’l-Emin Mahmut Kemal (1999), *Son Asır Türk Şairleri*, (C. 1), (Haz. Müjgân Cunbur), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- JAKOBSON, Roman (2012), *The Translation Studies Reader*, “On Linguistic Aspects of Translation”, (Edt. Lawrence Venuti), Routledge Publication, New York, ss. 114-118.
- KENNY, Dorothy (2009), *Routledge Encyclopedia Of Translation Studies*, “Equivalence”, (Edt. Mona Baker; Gabriela Saldanha), (2. bs.), Routledge Publication, New York, ss. 96-99.
- KÖROĞLU, Erol (2017), “Bu Bir ‘‘Türkçede İlk Roman Değildir’’! Hayal-i Celâl’i Konumlandırma Denemesi”, <https://press.ku.edu.tr/blog/bu-bir-turkcede-ilk-roman-degildir-hayal-i-celali-konumlandirma-denemesi> (ET: 18.05.2018)
- MERİÇ, Cemil (2002), *Umrandan Uygarlığa, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- NEWMARK, Peter (1988), *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, UK.
- ÖZCAN, Mustafa (2004), “Yaşar Nabi Nayır’ın Çeviriye Dair Görüşleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 16, ss.15-29.
- Recaizade Mehmet Celâl (2017), *Hayal-i Celâl*, (Yayına Hazırlayan: Engin Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Seval, *Erol Köroğlu ile Recaizade Mehmet Celâl ve Hayal-i Celâl*, <http://acikradyo.com.tr/gunun-ve-guncelin-edebiyati/erol-koroglu-ile-recaizade-mehmet-celal-ve-hayal-i-celal> (ET: 18.05.2018)
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2008), *Çeviri Seçkisi I*, (Haz. Mehmet Rifat), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- VARDAR, Berke (2007), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, (2. bs.), İstanbul.